

Klára Němcová

Lékařská fakulta MU 2004/2005

Ivan Illich: Odškolnění společnosti

Sociologické nakladatelství (SLON), 2000, 109 s.

Hlavní myšlenkou knihy Ivana Illiche *Odškolnění společnosti* je vysvětlení nesmyslnosti a škodlivosti povinné školní docházky a návrh na změnu celosvětového přístupu ke vzdělávání a jeho prostřednictvím ke změně současného způsobu života nejen jednotlivých osob, ale celých národů. Základem veškerého tohoto, dle autora, špatně řízeného světa je škola, která má protivzdělávací vliv na společnost, i když je uznávána jako instituce, která se na vzdělávání specializuje. V následujících řádcích se vás pokusím seznámit se základními myšlenkami dané publikace.

Na začátku je nutno si uvědomit, že kniha vyšla v roce 1971, což se projevuje tím, že autor několikrát zmiňuje, jak je na jedné straně fascinován a na druhé straně zděšen přistáním člověka na Měsíci, nebo možnostmi, které nabízí moderní technika. Navrhuje vznik nějaké informační sítě, která v dnešní době již v podobě internetu existuje a je v mnoha zemích dostupná, ale přitom opět protichůdně zavrhuje rozvoj moderní techniky. Z těchto důvodů na mě kniha působila poměrně rozporuplným dojmem, jelikož jsem si nedovedla vybavit technické provedení jeho návrhů.

Hned zpočátku je vysvětleno, proč je nutné zrušit monopol školy. Často jsou v dnešním světě závislé na institucích, jejichž jedním ze základních kamenů je právě škola, zaměňovány pojmy vyučování namísto učení, postup do vyššího ročníku místo vzdělání, či vysvědčení (diplom) namísto znalost věci aj. Tímto lidé nejen lžou sami sobě, ale podporováním školské instituce diskriminují chudší děti i národy, protože informace a místa potřebná k dalšímu vzdělávání jsou vázána na finance a dosažené vzdělání. Z této finanční stránky je zde uvedeno několik možných řešení, ze kterých vybírám jako příklad, dnes již v mnoha zemích běžné, půjčky na studium. V publikaci je hlasitě voláno po návratu k několik set let starým vesnicím, kdy vzdělání bylo celoživotní záležitostí a harmonizovalo s ostatními částmi života (rodina, práce, volný čas) v podobě nahodilého učení a s těmito ostatními životními aktivitami nebojvalo.

Škola je, jak uvádí autor, proces vztahující se k určitému věku, vázaný na učitele a zavazující se k celodennímu plnění určitého učebního plánu. Píše, že klasifikace pojmu dětství byla zavedena teprve v 19. století ve vyšších vrstvách, chudé děti ještě v této době pracovaly a hrály si jako jejich rodiče. Přesto, i když je dnes pojem dětství ve světě zakořeněn, většina lidí jej pro své potomky nechce, nebo si ho nemůže dovolit. Zřízení školní docházky pro děti je vzdaluje každodennímu světu západní civilizace a vrhá je do primitivnějšího, magického a smrtelně vážného prostředí. Povinné vyučování u většiny lidí umrtvuje vůli a chuť do samotného učení.

Za zakladatele dnešní podoby školství považuje J. A. Komenského, který jako jeden z prvních navrhl povinnou školní docházku. Spojení výchovy a vzdělávání vzniklo teprve v novověku, předtím sice existovala centra vzdělanosti, ale člověk nebyl vzděláván pro život, pouze malá část lidí se zabývala např. čtením klasiků.

Škola v dnešní podobě nejen odtrhuje děti od reality všedního dne, ale také určuje vzhled dospělé společnosti tím, že pro každý následující stupeň vybírá ty, kteří se v předchozích fázích projeví jako předvídatelné riziko. Univerzita potom určuje míru spotřeby v profesi i soukromém životě a vysokoškolsky vzdělaní lidé stanovují měřítka pro životní úroveň ostatních. Tento post univerzita poskytuje těm, kdo již přijali základy konzumní společnosti a jsou přesvědčeni, že musí existovat nějaký druh povinné školní docházky. Radikální změna však nastane až v situaci, kdy se potvrdí, že současné školství nepodporuje ani individuální prostředí, ani společenskou rovnost. Dnes však v zeškolněném světě je cesta ke štěstí závislá na velikosti spotřebitelského indexu a neměřitelné zážitky jsou nedůležité a nebezpečné. Škola odtrhuje vzdělávání od reality a práci od kreativity, proto je odškolnění základním předpokladem každého hnutí za osvobození člověka.

Budoucnost celé společnosti závisí nad její volbou mezi činným, či spotřebním způsobem života. Dnešní instituce autor rozděluje do spektra, na jehož jednom konci jsou sociální zařízení, jež se specializují na manipulaci klientů (domovy důchodců, vězení, blázince), na druhém konci potom nacházíme instituce, které lidé používají spontánně (telefonní sítě, pošta, MHD, vodovody atd.) Nejmanipulativnější institucí je samozřejmě škola, která vytváří poptávku po komplexu moderních institucí. Byrokracie, tvořeny manipulativními institucemi, na celém světě splývají. S tím souvisí také rozvoj techniky, která dává na jedné straně více volného času, jenž však v dnešní době je vyplňován poptávkou po zboží a službách, což je nazýváno rozvojem. Děti se v souhlasu s tímto úhlem pohledu staly pouhou přírodní surovinou, kterou mají školy zpracovat a dodat průmyslové mašinérii.

Změna v těchto zaběhnutých a nevhodných směrech by měla být možná, začneme-li stavět na individuálně motivovaném učení, místo abychom zaměstnávali učitele, kteří žáky uplácejí nebo nutí nacházet čas a vůli k učení. Vzdělávací systém by měl mít tři základní účely. Za prvé umožnit všem, kteří se chtějí učit, aby v každém okamžiku života se mohli vzdělávat, za druhé těm, co se chtějí o své vědomosti podělit, najít posluchače a za třetí by měl těm, kdo chtějí veřejnosti předložit problém, poskytnout příležitost ho předložit. Podle autora existují čtyři cesty, jak dosáhnout vytyčeného cíle.

Je možno zprostředkovat přístup ke vzdělávacím objektům. Zamezit tomu, aby škola vyjímala věci z každodenního používání tím, že je prohlašuje za učební pomůcky, a tím se stávají dražší a méně dostupné. Společnost drží dítě dál od určitých věcí a míst, protože ty jsou považovány za doménu odborníků a pro nezavěšeného by mohly být nebezpečné (např. nákladové nádraží, hasičská zbrojnice). Člověk dnes musí být vytržen ze svého přirozeného prostředí a proměněn, aby se mohl vpravit do každodenního života.

Jako druhou možnost vidí burzy dovednosti, to znamená, že by neučili lidé, kteří mají pedagogický diplom, ale ti, co dělají svou práci, by ji zároveň vyučovali. Odměnou za vyučování druhých by byla možnost zabírat čas pokročilejším.

Třetím způsobem k dosažení daných cílů je zprostředkování učebních partnerů. Děti by si nevybíraly přátele z těch, se kterými byli seznámeni, ale měli by se seznamovat s těmi,

kdo mají stejné cíle a mohou se stát jejich partnery. Toto hledání partnerů ve velkoměstech by mělo být prvním krokem k překonání závislosti na byrokratických komunálních službách.

Čtvrtou možností volby by bylo zprostředkování učitelů se třemi základními pedagogickými schopnostmi.: vytváření a obsluha burz, instruktáž žáků a rodičů pro používání těchto zařízení a vedení obtížných intelektuálních výzkumných cest.

Školy však nejsou jediné instituce, které deformují povolání tím, že v nich kumulují více rolí, stejně se chovají např. soudy, nemocnice, církve atd. Školy jsou však institucemi základními, ale k jejich zrušení rozhodně dojde. Tento proces nelze oddalovat, ale ani není nutné jej vyvolávat, protože už probíhá. Proto je nutné orientovat ho správným směrem, nerozšiřovat vliv pedagogů i na mimoškolní kontrolu nad společností, ale pochopit, že vyučování zaměřené na zkoušení a odstupňované podle cyklů je škodlivé. Je nutno se orientovat na základní cíle, kterými jsou: volný přístup k věcem, právo učit na požádání dovednostem, možnost svolávat setkání, osvobodit jedince od povinnosti přizpůsobovat svá očekávání službám nabízeným profesemi.

Městské dítě dochází brzy k závěru, že pro vše, co potřebuje, bude mít vždy instituci. To se promítá i do přístupu takto vychovaného dospělého člověka, který se naučil žádat cokoli, protože si nedovede představit nic, co by pro něj instituce nemohly udělat. K zapadnutí do tohoto světa přivedla jedince samozřejmě škola. Ale i sami spotřebitelé stojí před poznáním, že čím více si mohou koupit, tím více zklamání musí spolknout.

Jako reformní řešení vedoucí ke zlepšení stávající společnosti zde autor uvádí dvě cesty. Můžeme buď politicky omezovat tlak školy, nebo odškolnit celou společnost. Dnes může být člověk legitimním občanem (řemeslníkem, lékařem) jen jako absolvent školy, jelikož vědomosti jsou považovány za první předpoklad přežití, ale také za měnu, která je lépe směnitelná než dolar.

Kniha mě nijak zvláště neoslovila, protože mi připadá, že není možné omezovat reformu společnosti pouze na školství, které má samozřejmě velmi velký vliv, ale aby jeho změna, jejíž provedení jsem sice zcela nepochopila, změnila dnešní konzumní společnost na takovou, která zde byla před několika sty lety, mi připadá nepravděpodobné. Sám autor zdůrazňuje nutnost propojení částí reality, ale již se nijak výrazněji nezabývá kladnými ani zápornými důsledky, které z jeho návrhu reformy vyplývají. Pravdou ale zůstává, že můj názor je ovlivněn dobou a kulturou, ve které žiji, a nedovedu si tedy plně uvědomit všechny okolnosti doby a společnosti, v níž tato kniha vyšla, ale kterou jsem já osobně nezažila.